

ÓLAFÍA EINARSDÓTTIR

ÅRET 1164 FOR MAGNUS ERLINGSSONS KRONING

1. INDLEDNING

MAN vil måske mene, at spørgsmålet om, hvornår den første kongekroning i Norden fandt sted, allerede har været debatteret rigeligt blandt historikerne. Når jeg alligevel vil give mit besyv med i diskussionen om, hvorvidt Magnus Erlingsson blev kronet i 1163 eller 1164, er mine be-
væggrunde lige så meget af principiel art som dikteret af et ønske om at korrigere den for tiden fremherskende datering heraf, altså det førstnævnte årstal. Helt op til begyndelsen af det 20. årh. var man inden for faget enig om, at 1164 var årstallet for Magnus' kroning. Dette var nemlig den datering, som med al tydelighed fremgik af Heimskringla, skrevet af Snorri Sturluson — den tidlige norske histories alfader. Man var så vant til at stole blindt på hans ord, at der nærmest skulle en omvæltning til for at trække ham ned af piedestalen.

Alt har dog sin tid — også Snorris absolutte autoritet. Både P. A. Munch og G. Storm var allerede i sidste halvdel af det 19. årh. begyndt at lade sund fornuft træde i stedet for blind tiltro i synet på Heimskringla som historisk kilde. Det var især Storm, som henimod århundredets slutning i en række afhandlinger om sagaerne banede vejen for den nye kildekritik inden for den norrøne historieforskning. Og i 1905 fremkom E. Hertzberg i sin afhandling om den første norske kongekroning med en helt ny evaluering af Fagrskinna versus Heimskringla som kilder til norsk historie i 1160erne, herunder selve kroningsåret.¹ Han fandt, at Fagrskinna på flere punkter var at foretrække fremfor Snorris beretning. Hvor stort et brud denne omvurdering indebar, ses blandt andet af, at tidligere tiders historikere i fuldt alvor kunne afvise andre kilders oplysninger om en tildragelse, alene fordi den ikke omtales hos Snorri. På samme tid, da Heimskringla blev vraget til fordel for Fagrskinna, udvidedes kendskabet til udenlandske arkiver, og i den næsten samtidigt

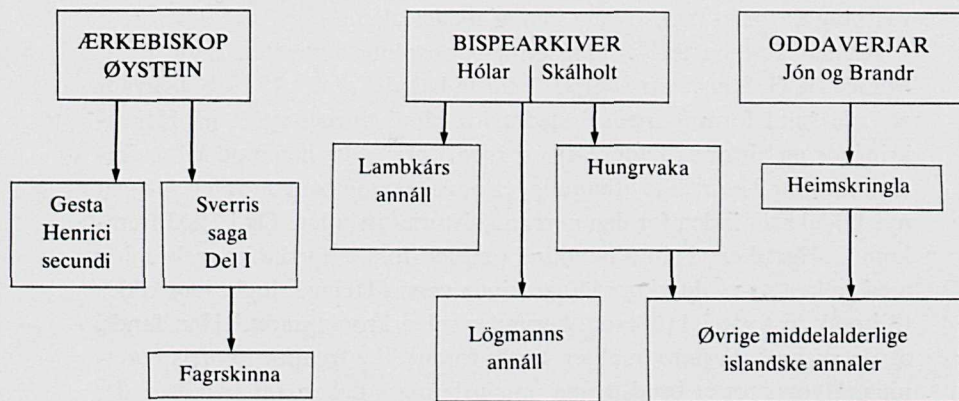
¹ E. Hertzberg, Den første norske Kongekroning, dens Aarstal og ledsagende Omstændigheder, (N)HT 4. R. III (1905), s. 29–171.

forfattede saga om Henrik II af England kom der oplysninger for dagen angående kong Magnus' kroning, som snarere syntes i overensstemmelse med Fagrskinnas tekst end med Heimskringlas.

Hertzberg fik en del medhold i sin nye datering af Magnus Erlingssons kroning, men mødte også indsigelser. Det var især A. Taranger, som energisk forsvarede den gamle tidsfæstelse byggende på Heimskringla.² Men efter fremkomsten af to afhandlinger omkring 1960 om kroningsåret, hvori henholdsvis E. Nygaard Brekke og H. Koht mente at kunne føre nye beviser for Hertzbergs opfattelse, har vist ingen med undtagelse af A. O. Johnsen forsvaret den gamle datering til året 1164.³

De kilder, som forefindes til belysning af spørgsmålet om kroningsåret, er tre sagaer om de norske konger — Sverris saga, Fagrskinna og Heimskringla — samt den lige nævnte engelske kongekrønike. Men hertil kommer sagaerne om de islandske biskopper, og det vil især blive denne kildegruppe, som jeg vil bygge på i mit forsøg på at bevise, at det var i året 1164, at Magnus Erlingsson blev kronet.

I nedenstående skema bringes en oversigt over de forskellige kilder, som indeholder oplysninger med relation til tidspunktet for Magnus Erlingssons kroning. Afhængighed mellem disse kilder på dette punkt findes angivet med pile.



² A. Taranger, Magnus Erlingssons kroningsår, *Festskr. til F. Jónsson* (1928), s. 181–198.

³ Se E. Nygaard Brekke, Magnus Erlingssons kroningsår, (N)HT Bd. 40 (1960–61), s. 1–24; H. Koht, Hendings gang og tidrekning i kongstida til Magnus Erlingsson 1161–1177, (N)HT Bd. 40 (1960–61), s. 232–259; E. Gunnes, Erkebiskop Øystein som lovgiver, *Lumen* 13 (1970), s. 127–149; A. O. Johnsen, *Bispetet og*

2. MAGNUS' ALDER VED KRONINGEN

I sommeren 1183 var ærkebiskop Øystein netop vendt tilbage til Norge efter tre års udlændighed i England. Han opholdt sig endnu ved sit skib i Bergenshavn, da Sverrir under et natligt overraskelsesangreb på byen var lige ved at tage kong Magnus og dennes mænd på sengen i kongsgården, og de måtte flygte over hals og hoved. Det fortælles i Sverris saga, at Sverrir ved denne lejlighed fik fat på hele Magnus' flåde og bemægtigede sig alle hans kostbarheder, herunder kronen og guldstaven samt selve kroningsskrudet. Det var unægtelig en skæbnens ironi at lade ærkebiskoppen overvære den bandlyste 'djevlepræst' tilrane sig de ydre symboler på hans kirkestyrede kongedømme.⁴ For den nu kamptrætte og aldrende ærkebiskop var det vemodigste måske at gense kroningsskrudet, syet til et barn. — Men hvor gammel havde Magnus været, dengang han havde kroningsdragten på? Efter hvad abbed Karl oplyser i netop disse år, synes Øystein at huske, at Magnus var syv vintre gammel, da han blev iført kroningsskrudet.

I Sverris saga lader forfatteren Magnus Erlingsson holde en tale lige som hans flåde ligger kampklar til at angribe Sverrir ved Fimreiti midt inde i Sognefjorden. Dette er i sandhed en forunderlig tale, når man tager i betragtning de omstændigheder, under hvilke den skulle være holdt. Ved denne lejlighed råder kong Magnus over en dobbelt så stor flådestyrke og henved tre gange så mange folk som modstanderen. Angrebet kommer som en fuldstændig overraskelse for Sverrir, der intet praj har fået, hverken gennem spioner eller ved sin berømte intuition. I overstadig glæde konstaterer Magnus og hans folk, at fjenden nu befinder sig som får i en fold. End ikke muligheden for at flygte er til stede. Sejren må synes oplagt for kong Magnus. Alligevel holder Magnus her om bord på sit skib — midt på den lyse junidag og umiddelbart før han indleder angrebet på Sverrir — en tale som mere har karakter af et eftermæle end en kommende sejrherres tale til sine mænd:

‘... Jeg var 5 vintre gammel da høvdingene og landets menn ga meg kongenavn, og 7 vintre da legaten fra Romaborg og erke-

erkestolen i Nidaros fra den eldste tid til 1252, s. 72–80 samt fodnote ¹ på side 259 f. (1955). — For en systematisk og grundig redegørelse for såvel kilder som forskernes forskellige opfattelser om kroningstidspunktet henvises til K. Helle, *Konge og gode menn i norsk riksstyning ca. 1150–1319*, s. 118 ff. (1972); og af samme: *Norge blir en stat 1130–1319*, s. 58 f. (1974).

⁴ *Sverres saga*, udg. v. A. Holtsmark (1961), s. 119.

biskop Øystein viet meg til konge, og alle lydbiskopene i landet var med. Jeg var da bare barnet og kunne ikke rå for eder og løfter, jeg syntes det var bedre å leke med andre gutter enn å sitte mellom høvdinger. Jeg strebet ikke etter kongedømmet, og liten glede har jeg hatt av å være konge. Nå er jeg 28 år gammel, og i de siste 8 årene har min kongemakt vært til skade både for meg selv og mine landsmenn. Må den allmektige Gud lønne mine venner og høvdinger og hele almuen med for at de har fulgt meg kjærlig i mangel motgang. . . .⁵

Her gjør kong Magnus ligesom status over sit liv, og han retter en tak til sine undersåtter for den hengivenhet, de har vist ham. Denne passage minder mest om, hvad vi ofte finder anført i sagaerne ved en fyrstes død. I Sverris saga lader forfatteren begge de kæmpende konger holde en tale til deres mænd umiddelbart inden slaget ved Fimreiti. Lykken har dømt den ene til sejr og den anden til fald. De to taler præges meget af, at de har helt forskellige funktioner. Sverres tale er en af hans sædvanlige kamptaler, medens Magnus siger farvel til kamppladsen for stedse og tager afsked med livet.

Slaget ved Fimreiti blev udkæmpet midt i juni 1184, og året efter påbegyndte abbed Karl at skrive Sverris saga, efter alt at dømme under sit treårige ophold i Trondheim, hvor han antagelig hørte til i et af klostrene. På denne tid fandtes der ingen skriftlige beretninger hverken om kong Magnus eller om Erling skakke. Meget af sin viden om kong Magnus må Karl derfor have indhentet hos ærkebiskop Øystein. Magnus Erlingssons tale få timer før hans død anser jeg ikke for autentisk. Men hvorfor blev en sådan oversigt over Magnus' liv bragt på netop dette sted i sagaen? Vel nok fordi sagaen først og fremmest handlede om og blev redigeret af kong Sverrir selv. Og her gjorde det sig bedre at lade omtalen af kong Magnus afslutte med Sverres egen tale over Magnus' bære — et af Sverrir personligt udformet testamente over Magnus Erlingssons politiske gerning.

I den ovenfor citerede passage fra Sverris saga gives nogle vigtige oplysninger angående Magnus Erlingssons liv. Slaget ved Fimreiti blev ifølge abbed Karl udkæmpet på Vitusmessedag, og det anføres, at det var på en fredag.⁶ Sammenholdes dette med den tidsskala, som Karl

⁵ *Sverres saga*, a. udg., s. 134.

⁶ Abbed Karl har fulgt Magnus Erlingsson siden denne kom fra Danmark tidligt på foråret 1184. Torsdag den 14. juni kom Magnus til Bergen, men sejlede

systematisk har lagt til grund for sin beretning, ses at Magnus døde den 15. juni i året 1184. Og i og med, at hans alder angives til 28 vintre ved hans død, bliver også hans fødselsår fikseret, nemlig til 1156. Da det endelig i samme passage hedder, at Magnus var fem vintre gammel da han blev konge, og syv vintre da han blev kronet, kommer man til årstallet 1163 for kroningen. Det er således de to aldersangivelser sammenholdt med dødsåret, som giver os dette resultat.⁷

Sverris saga er udpræget kronologisk ordnet. Dens tidsskala fikseres ved angivelsen af Sverres dødsår (i henhold til den gerlandske tidsregning).⁸ Tidsskalaen omfatter 25 år, begyndende med Sverres eneste konungstekja i 1177. Hvad der i sagaen berettes om tiden forinden, indpasses ikke i denne tidsramme. Oplysningen om, at Magnus ved sin kroning var syv vintre gammel, er en enkeltstående tidsangivelse, som først muliggør en årstalsfiksering når den ad omveje knyttes til selve sagaens tidsskala. Jeg mener, at oplysningen om kong Magnus' alder ved kroningen må være en selvstændig oplysning, som abbed Karl næppe har regnet sig frem til, og som desuden tidsmæssigt falder uden for sagaens egentlige beretning.

I min artikel 'Sverrir — præst og konge' har jeg søgt at analysere ophavssituationen for Sverris saga, både for den del som antages at være blevet til i Norge og for den der blev skrevet i Þingeyrar-klostret. Sagaens Del I, hvori der berettes om årene 1177–1184, mener jeg er skrevet i Trondheim i årene 1185–1188, da der herskede en fredelig sameksistens

straks samme aften videre nordpå ind i Sognefjord. Dagen efter, fredag, lod Sverrir bygden i Sognedal brænde; og midt på dagen samme dag var kong Magnus nået til Norefjorden, hvor Sverrir sad og spiste sin middagsmad. (*Sverres saga*, a. udg., s. 128–139.) Samme aften stod så slaget ved Fimreiti, hvorunder ikke færre end 1800 mand faldt; og sagaens forfatter oplyser, at det var på Vitusmessedag. Dette må være blevet en kendt dato, som huskedes fremover som dødsdagen for usædvanlig mange norske stormænd. Disse ugedagsangivelser viser os, at abbed Karl har siddet med sit kalendarium da han skrev, og ydermere at han opretholder fuld konsekvens mellem sin 25-årige tidsskala og (i dette tilfælde) kombinationen af ugedage og datoangivelser. Uafhængigt af den punktuelle angivelse af årstrinnene inden for Sverres regeringsperiode ville vi være nået til samme resultat, nemlig året 1184, ud fra den kombinerede angivelse af ugedagen og datoen for Magnus' død. Se nærmere herom i Ó. Einarsdóttir, *Studier i kronologisk metode i tidlig islandsk historieskrivning*, s. 217–242, og om anvendelse af kombinationen af ugedag og dato se Bilag II i bogen (1964).

⁷ Se Einarsdóttir, a. a., s. 222.

⁸ Se Einarsdóttir, a. a., s. 127–142.

mellem kong Sverrir og ærkebiskop Øystein. I den islandske benediktinerabbed Karl fandt konge og kirke en forfatter som var egnet til at varetage alles synspunkter, også de besejredes.⁹ Når det gælder meddelelserne i sagaen om Sverres modstandere, må Øystein have været en kilde af største betydning.¹⁰ Derfor mener jeg, at Karl må have fået de fleste oplysninger om Magnus Erlingsson hos ærkebiskoppen, som således har været kilde til omtalen af kroningen både i Sverris saga og hos den engelske benediktinerabbed Benedict. Ingen i Norge har vel haft et bedre førstehånds kendskab til tidspunktet for denne handling end selveste ærkebiskop Øystein; men uheldigvis savner vi en entydig tidsfæstelse af kroningen fra hans egen hånd. Nedenfor vil jeg vende tilbage til de oplysninger som bringes i sagaen om Henrik II af England, utvivlsomt ligeledes med Øystein som kilde til tidspunktet for Magnus Erlingssons kroning.

Også Fagrskinna skriver, at Magnus var syv vintre gammel, da han blev kronet.¹¹ Dette værk menes skrevet i Trondheim i lighed med Del I af Sverris saga, og det er utvivlsomt fra denne sidste at Fagrskinna har hentet aldersangivelsen syv vintre.¹² Fagrskinna bringer en yderst kortfattet omtale af kroningshøjtideligheden i Bergen, og det er mig ikke muligt at følge Hertzberg, når han fra denne kilde vil uddrage en mere præcis tidsfæstelse af kroningen. Når Hertzberg og andre forskere har villet gøre forholdet mellem Fagrskinnas og Heimskringlas kildeværdi op, må oplysninger af kronologisk art siges at være de mindst egnede til formålet, idet de to sagaer har helt forskellige målsætninger i så henseende. At ville pådutte Fagrskinnas forfatter tidsangivelser, han næppe var sig bevidst om at have foretaget, er ikke rimeligt. Medens både

⁹ Se Einarsdóttir, Sverrir — præst og konge, i *Middelalder, Metode og Medier* (Festskr. til N. Skyum-Nielsen), (1981), s. 67–93.

¹⁰ Tre gange i Sverris saga argumenterer kong Magnus for sin kongsret over for Sverrir, og han bygger den ifølge sagaen først og fremmest på, at han er viet og salvet. Magnus' edsaflæggelse over for kirken bevirker også, at han må kæmpe videre. I Sverris saga fremstilles Magnus' kongedømme så ensidigt som indstiftet af kirken, at man alene derigennem fornemmer Øysteins hånd i afsnittene om Magnus Erlingsson. Jeg henviser nærmere herom til min snarligt publicerede afhandling om det ideologiske grundsyn i Del I af Sverris saga.

¹¹ *Fagrskinna*, udg. v. F. Jónsson (1902–03), s. 367.

¹² G. Indrebø, *Fagrskinna*, s. 228–232 (1917). Om Fagrskinnas nære tilknytning til Trondheim se Indrebø, a. a., s. 264–271; og om en videreudbygning af disse synspunkter se A. Jakobsen, Om Fagrskinna-forfatteren, *Arkiv f. nord. filol.*, 85 (1970), s. 88–124.

Sverris saga og Heimskringla er udpræget annalistisk ordnede værker, er Fagrskinna det på ingen måde.¹³ Godt nok findes en hel del tidsangivelser i Fagrskinna, fordi denne i vid udstrækning bygger på tidligere skrevne kilder,¹⁴ hvoraf flere i lighed med Snorris værker var konsekvent opbygget over en tidsramme. Men Fagrskinnas forfatter underkaster sig ingenlunde annalistikkens krav. Vigtigere end samtidighedsprincippet er det for ham at holde sig til årsag og virkning og at følge de enkelte begivenhedsforløb i sammenhæng. Alt i modsætning til eksempelvis Sverris sagas ofte springende hændelsesforløb, hvor begivenhedstrådene uafsluttelig hugges over for siden at knyttes sammen påny ved hjælp af tidsfæstende formaliteter.¹⁵

Den vigtigste kronologiske oplysning i Fagrskinna i forbindelse med Magnus Erlingssons kroning er, at Magnus da var syv vintre gammel. Denne aldersangivelse hidrører som nævnt fra Sverris saga, der på sin

¹³ Fagrskinnas forfatter er netop ikke interesseret i kronologi; se herom Indrebø, a. a., s. 249 ff.

¹⁴ For denne del af Fagrskinna har hovedkilden tydeligvis været Morkinskinna. Se herom Jakobsen, Om forholdet mellem Fagrskinna og Morkinskinna, *Maal og Minne* (1968), s. 47–59. — Samlingsværket Morkinskinna menes skrevet i Island c. 1220, og formodes at have været en fælles kilde for Fagrskinna og Heimskringla fra c. 1030 og til Magnus Erlingssons regeringstid. Den haves i dag kun bevaret i stærkt bearbejdede versioner; se herom J. Louis-Jensen, *Kongesagastudier, kompilationen Hulda-Hrokkinskinna*, s. 62–94 (1977). Vi ved derfor ikke med sikkerhed, hvorledes den Morkinskinna, der lå til grund for både Fagrskinna og Heimskringla, har været udformet. Se herom B. Aðalbjarnarson, *Om de norske kongers sagaer*, s. 159–173 (1937); og Indrebø, a. a., s. 11–34. Af en eller anden ukendt grund må Fagrskinnas forfatter have været i tidnød, da han skrev sidste del af sit værk. Beretningen om tiden efter 1130 bærer mange spor af hastværk, idet der forekommer flere fejllæsninger af forlæggene såvel som umotiverede gentagelser i teksten. Der er endvidere to anselige lakuner i netop den her omtalte del af sagaen. Se eksempelvis indledningen til Fagrskinna, a. udg., s. 366; Indrebø, a. a., s. 231. De nævnte forhold bidrager til at gøre de kronologiske oplysninger mere forvirrede end i sagaens tidligere dele. I afsnittet om Erling skakkes og ærkebiskop Øysteins forhandlinger forud for kroningen bytter Fagrskinnas forfatter to gange om på de to mænds navne, og det ville være vanskeligt at få meningen frem i denne beretning i sagaen, hvis ikke vi havde andre kilder hertil; se Fagrskinna, a. udg., s. 366; endvidere J. Louis-Jensen, a. a., hvor det fremhæves, at Fagrskinnas forfatter slet ikke bevidst har villet ændre i sit forlæg, men at de mange fejl er simple afskrivningsfejl fra forfatterens side.

¹⁵ Om Sverris saga på dette punkt se Ó. Einarssdóttir, *Studier i kronologisk metode i tidlig islandsk historieskrivning*, Bibliotheca Historica Lundensis XIII, især s. 124 ff.

side har fået den fra ærkebiskop Øystein. Afvigende herfra anføres det i *Heimskringla*, at Magnus var otte vintre gammel, da han blev kronet.¹⁶ Denne uoverensstemmelse har ført enkelte forskere til den opfattelse, at forklaringen måtte være, at kongen var blevet kronet to gange med omkring et års mellemrum.¹⁷ Denne antagelse kunne synes rimelig, også fordi Øysteins og Erlings forhandlinger forud for kroningen i Fagrskinna henlægges til Trondheim, medens Snorri udelukkende omtaler, hvad der skete på det store møde i Bergen. I denne forbindelse bør det imidlertid bemærkes, at Snorri her taler om 'einkamál' imellem de to fyrster, men uden at oplyse hvor disse samtaler fandt sted eller hvad deres nærmere indhold var.

Der er næppe tvivl om, at Snorri har været bekendt med Fagrskinna, i hvert fald da han forfattede sidste del af *Heimskringla*. Men når det gælder omtalen af Magnus Erlingssons kroning, mærkes en betydelig forskydning imellem disse to næsten samtidigt forfattede kongesagaer, både med hensyn til interesse og til synet på, hvad der var vigtigt at fortælle om i forbindelse med denne begivenhed. Og den forskellige placering af tyngden i de to værker afspejler, hvorledes disse repræsenterer to indbyrdes fjendtlige grene af det norske kongehus i det 12. årh. Snorri holder på Sigurd Jórsalafaris slægt, medens det træder tydeligt frem i beretningen i Fagrskinna, at den er talerør for Harald gilles slægt og dermed for Sverres efterkommere på den norske trone. I *Heimskringla* drejer det sig først og fremmest om selve kroningshøjtideligheden, dens statsretslige betydning, især set i lyset af Snorris egen tid, samt de stor-slåede festligheder i Bergen. Snorri forlener dette rigsomfattende møde med megen glans og belyser det fornemme i kroningshandlingen ved at opregne og berette om, at så at sige alle af navn i Norge var til stede her. De var samlet i Bergen for ved deres blotte nærværelse at godkende en ny måde at stadfæste en norsk konges værdighed på.

Hele denne side af kroningen har ikke den fjerneste interesse for Fagrskinnas forfatter, og han vier kun selve kroningshandlingen et par linjer i sin saga. Virkeligt magtpåliggende for ham er det derimod at lade det træde utvetydigt frem i sit værk hvilke økonomiske og til dels moralske omkostninger, der var forbundet med at forsyne en ikke retmæssig

¹⁶ *Heimskringla* III, udg. v. B. Aðalbjarnarson (Íslenzk fornrit XXVIII, 1951), s. 395 ff.

¹⁷ E. Vandvik, *Latinske dokument til norsk historie frem til år 1204*, s. 161 f. (1959), og af samme: *Magnus Erlingssons privilegiebrev og kongeviglsle* (1962).

konge med Guds hellige vielse og velsignelse fra kirkens side. Fagrskinna fremstiller de forudgående forhandlinger mellem Erling skakke og ærkebiskop Øystein inden kroningen som noget af en studehandel. Med en sådan redegørelse herfor — tilmed i skrift — kunne Håkon Håkonsson i 1247 med god grund svare på den norske gejstligheds og kardinal Vilhelms krav om økonomiske indrømmelser til kirken, at for ham gøres det ikke fornødent at tilkøbe sig sin kroning.¹⁸

Fagrskinns redegørelse for omstændighederne, hvorunder alliancen mellem Erling og Øystein kom i stand, er ikke flatterende for nogen af parterne. Det kirkelige ceremoniel i Bergen ligger langt uden for Fagrskinns interessesfære, og det gør det sådan set også for Snorri — kun ikke når det gælder hans fosterfaders nære slægtninges ære. Deres eftermæle fortjener omhu, ikke mindst stillet over for Sverreættens monumentale tyngde inden for bogens verden: Sverris saga. — I disse to kongesagaer, Fagrskinna og Heimskringlas varierende beretning om Magnus Erlingssons kroning, som har ført nogle forskere til at mene at vi har at gøre med en dobbelt kroning, står vi efter min opfattelse over for to facetter af samme sag.¹⁹

Snorris nære kendskab til, hvad der foregik på rigsmødet i Bergen i 1164, har kildemæssigt sin baggrund i, at Snorris fosterfader Jón Loftsson og biskop Brandr Sæmundarson — begge af Oddaverjar-slægten — var tilstede ved mødet. Snorri sad tydeligvis inde med oplysninger både vedrørende Øysteins møde med den norske gejstlighed og om Erlings møde med de norske stormænd. Det fremgår af Snorris beretning, at det var Øystein som fostrede ideen om at krone den lille kong Magnus, og at han hurtigt fik den da i Norge tilstedeværende legat Stephanus fra Orvieto til at give sit samtykke hertil. Også den fremmødte norske gejstlighed samtykkede heri, da de mærkede at dette var en sag som deres ærkebiskop gik ivrigt ind for. Denne skildring i Heimskringla, som må gå tilbage til Brandr, er uforenelig med tanken om en dobbelt kroning af kong Magnus, først i Trondheim da han var syv vintre gammel, og siden i Bergen da han var blevet otte vintre. Det fremgår nemlig af Snorris skildring, at kroningen i Bergen var Magnus Erlingssons første og efter alt at dømme eneste kroning. At vi således har kildemæssigt belæg for, at det var på Bergensmødet at Øystein fremkom med ideen om en kirkelig vielse af en norsk konge og fik den sanktioneret ved en dómr fra

¹⁸ *Håkon Håkonssons saga*, udg. v. A. Holtsmark (1964), s. 227 f.

¹⁹ Se *Fagrskinna* a. udg., s. 365 ff. og *Heimskringla* III, a. udg., s. 395 ff.

kirkens mænd, viser at det var her den første kongekroning i Norden fandt sted.

Hovedforskellen mellem Heimskringlas og Sverris sagas udsagn ligger i kong Magnus' alder ved hans kroning. Oplysningen herom må Snorri have fået fra sine to hjemmelmænd, i dette tilfælde måske først og fremmest fra sin fosterfader, idet denne og Kristin kongemoder var søskendebørn. Om nogen har rede på et mindre barns alder turde det være barnets moder. Erling skakkes hustru Kristin var datter af Sigurd Jørsalafari og dennes dronning. Hendes opdragelse som ægtefødt prinsesse har sikkert indebåret en vis uddannelse, og hun må givetvis have vidst hvor gammel hendes lille dreng var under det lange møde i Bergen. Ydermere fremgår det af Snorris fortælling, at Kristin i netop disse år var ivrig og aktiv for at få sin søn placeret på den trone, som hendes fader havde siddet på så længe og med så megen ære.

Vi har endnu en kilde, hvori Magnus Erlingssons alder anføres i forbindelse med hans kroning, nemlig den samtidigt forfattede krønike om Henrik II af England. Forfatteren Benedict var abbed i et benediktinerkloster i Peterborough, hvor også Øystein opholdt sig en tid under sin treårige udlændighed i England. Det mærkes, at forfatteren til *Gesta regis Henrici secundi* er særdeles velunderrettet om norske forhold i det 12. årh., især frem til 1180. Den af de førende norske historikere for to — tre generationer siden fremsatte opfattelse, hvorefter Øystein var kilde til Benedicts beretning herom, har vundet i styrke ved A. O. Johnsens omfattende studier over den norske kirkes forbindelser med Europa i tidlig middelalder. Den passage, som er relevant for dateringen af Magnus Erlingssons kroning, er blevet oversat fra latin af Hertzberg og af Taranger. Jeg må tilslutte mig den sidstnævntes oversættelse, ifølge hvilken den engelske abbed oplyser, at Magnus blev salvet til konge i sin regerings 2. år og i sin alders 5. år, . . . , nemlig da magister Stephanus fra Orvieto i Alexander III's pavedømmes 4. år var sendt derhen som legat.²⁰

Den første af disse tidsmæssige oplysninger vedrører alene kong

²⁰ Se nærmere herom Taranger, a. a., s. 182 f., og Hertzberg, a. a., s. 31 ff.; endvidere Helle, a. a., s. 118 f. Se også Johnsen, a. a., kap. V: Kongedømmet af kirkens nåde, hvori der på en enkel og selvstændig måde gives et fortræffeligt helhedsbillede af mødet mellem norsk kultur og den internationale kirke, herunder specifikt om Øysteins Englandsophold, s. 132–137. Om tolkningen af Benedicts tekst se også Aðalbjarnarson, a. a., s. lxxv.

Magnus' alder ved kroningen og hvor længe han da havde regeret. Den anden er en absolut tidsfæstelse udtrykt ved Alexanders pontifikatsår. Denne sidste tidsangivelse gælder imidlertid ikke direkte kroningen, men derimod Stephanus' afrejse til Norge fra England eller fra paven, som dengang opholdt sig som landflygtig i Nordfrankrig. Det nævnte pontifikatsår omfatter tiden fra 20. september 1162 til 19. september 1163. Her er god overensstemmelse med de islandske annaler, ifølge hvilke Stephanus ankom til Norge i året 1163. Og eftersom vi ved, at Magnus blev kronet en sommer da Stephanus var til stede, kan vi af disse oplysninger slutte, at kroningen ikke kan have fundet sted før tidligst i sommeren 1163.²¹

Derimod er det vanskeligt at få noget nøjagtigt ud af de førstnævnte oplysninger i *Gesta regis Henrici secundi*. Man kunne måske tænke sig, at abbed Benedict enten har misforstået sin norske gæst eller fejlluset samtalen med Øystein, således at Magnus' femte år også i *Gesta Henrici* skulle have været året for hans regeringstiltrædelse og ikke for hans kroning. Dette ville nemlig harmonere ret godt med, at abbed Karl lod Magnus være fem vintre gammel da han blev konge, og hertil svarer ligesom hos Snorri, at Magnus' regering begyndte med konungstekjan i Bergen i 1161. I så fald ville imidlertid abbed Benedicts oplysning om at Magnus blev kronet i sit andet regeringsår føre til året 1162 eller 1163 for kroningen. Men under alle omstændigheder kan oplysningerne i *Gesta Henrici* ikke give os egentlige holdepunkter i spørgsmålet om,

²¹ I *Annales regii* hedder det for året 1163: 'Stephanus legatus kom i Noreg', og tilsvarende meddeles også i Gottskálks annaler og i *Flateyjar annáll*. I Høyers annáll bringes for 1164 den kortfattede oplysning: 'Stephanus legati'. Se *Islandske annaler*, udg. v. G. Storm (1888), s. 116, 322, 60, samt *Flateyjarbók IV*, udg. v. Nordal (1945), s. 303. — E. Bull har i sin afhandling 'Den pavelige legat Stephanus i Norge' kunnet identificere denne ellers lidet kendte italienske magister via en engelsk jærtegnfortælling. Det fremgår af denne, at Stephanus efter opholdet i Norge vendte direkte tilbage til England. Desværre kan det ikke udlæses af denne beretning, hvor længe han da havde været i Norge. Men eftersom Stephanus tog fra England i 1163 (senest om sommeren) og han ifølge Snorris oplysninger var til stede ved mødet i Bergen, må hans ophold i Norge have strakt sig over mindst et år. Med rette sætter Bull primært Stephanus' rejse til Norge i forbindelse med paveskismaet. Han skriver, at netop i årene 1162–64 er jo kampen mellem Alexander III, som støttes af Frankrig og England, og modpaven Victor IV, som finder lydighed i Tyskland, Böhmen og Danmark, på det allerhøjeste og Alexanders sejr meget tvivlsom. Se Bull, *Den pavelige legat Stephanus i Norge*, *Vid. selsk. Skr.* II, 1915, No. 2.

hvorvidt den tidligste kongekroning i Norden blev udført i året 1163 eller i 1164.

I sin allerede omtalte afhandling om den første norske kongekroning har Hertzberg fremholdt, at året 1163 angives som kroningsåret i hele tre indbyrdes uafhængige beretninger, der alle er ældre end Heimskringla, og som alle tre anses for at være meget pålidelige. Disse tre kilder er Fagrskinna, Sverris saga og den engelske abbed Benedict af Peterborough. Hertzberg har ret i, at disse tre kilder alle er ældre end Snorri og meget ansete. Men når han siger, at de alle tre angiver 1163 som kroningsåret, er dette mindre rigtigt, idet det kun er Sverris saga, som med rimelighed kan siges at føre os til denne tidsfastelse. Og når endelig Hertzberg fremholder, at dateringen til 1163 styrkes af, at vi her har tre indbyrdes uafhængige kilder, synes han at se bort fra, at ærkebiskop Øystein antagelig ligefuldt har været kilde for den ene som for den anden af de to benediktinerabbeder — Karl fra Þingeyrar og Benedict af Peterborough.

Efter min vurdering må Sverris saga med ærkebiskop Øystein i ryggen og Snorri med sin fosterfader, kongsfrønden Jón Loftsson i ryggen, tillægges nogenlunde samme betydelige vægt, især fordi begge sagaers forfattere er sig det annalistiske princip bevidst. Dateringen af kroningen er ret entydig i begge kilder — i Sverris saga via kongens alder sammenholdt med sagaens egen tidsskala og Sverres dødsår, hos Snorri fordi kroningsberetningen indgår i selve den integrerede fremstilling i Heimskringla. Sverris saga har det plus, at der er større nærhed i tid og rum mellem ærkebiskop Øystein og abbed Karls forfattelse af denne saga, medens der er gået adskilligt længere tid mellem Snorris underretning fra sine hjemmelmænd, Jón og Brandr, og til forfattelsen af Heimskringla. — I det følgende kapitel vil jeg forsøge at komme ud af dette dødvande, hvor påstand står mod påstand, ved at efterprøve en co-datering til Magnus Erlingssons kroning, nemlig Brandr Sæmundarsons vielse til biskop i Hólar i 1164.

3. HÓLAR-BISPENS VIELSE I 1164

Brandr Sæmundarsons bispevielse er inden for forskningen blevet inddraget som et vigtigt element i dateringen af Magnus Erlingssons kroning. Interessant nok har dette været tilfældet både hos de forskere der har argumenteret for året 1164 og hos dem som holdt på 1163 som

kroningsåret. Som grundlag for tidsfæstelsen af Brands vielse til biskop i Hólar har forskerne i fuld samdrægtighed bygget på Hungrvaka — den samtidigt forfattede krønike om de første fem biskopper over Syd-Island. Hólar-bispedømmets vigtigste talerør i det 12. århundredes anden halvdel, Præstesagaen om Guðmundr Arason, har man derimod ladet ganske ude af betragtning i denne forbindelse. I Hungrvaka fortælles følgende om Brands valg og vielse til biskop:

Þá er Klængr byskup hafði x vetr byskup verit, þá andaðisk Björn byskup at Hólum ij nóttum eptir Lúcasmessu, þá er hann hafði xv vetr byskup verit. En um sumarit eptir var kórin Brandr prestr Sæmundarson, ok hafði hann útan með sér bréf Klængs byskups á fund Eysteins erkibyskups, ok var hann vígðr til byskups Máriu-messu dag hinn síðara, ok var í Björgvin um vetrinn ok svá Jón Loftsson. En síðan fór byskup út um sumarit eptir ok settisk á byskupsstólinn at Hólum, sem hann var til vígðr.²²

Denne passage, som afslutter kapitel ti i Hungrvaka, vedrører først og fremmest forholdene i Hólar. Det hedder her, at Björn Gilsson, biskop i Hólar, døde den 20. oktober i biskop Klængs tiende embedsår, altså i 1162. Den følgende sommer (1163) blev Brandr 'kórin' til biskop, d.v. s. valgt på Altinget. Ved sin påfølgende afrejse til Norge fik han en slags anbefalingskrivelse med sig, skrevet af Klængr til ærkebiskop Øystein. Og det oplyses så, at det var på den senere Mariemesse, d.v.s. den 8. september, at Brandr blev viet til biskop. Vinteren efter vielsen tilbragte han i Bergen sammen med Jón Loftsson. Og den følgende sommer drog Brandr tilbage til Island og tog sæde på Hólar bispedømme, hvortil han nu var viet.

Ved læsning af denne passage i Hungrvaka ledes man til at tro, at den sommer da Brandr blev 'kórin' biskop på Altinget og fik overdraget brevet fra biskoppen i Skálholt til brug for sit forestående møde med den norske ærkebiskop, også var den sommer, hvortil oplysningen om hans vielse på Mariemessedag henviser. Hungrvakas tekst må imidlertid afvises, fordi et så hurtigt forløb fra valg til vielse er urealistisk. Vi kender nemlig med stor sikkerhed en kommende islandsk biskops vej til overtagelsen af sit embede på den her omhandlede tid. Efter den siddende biskops død skulle man udse en efterfølger så hurtigt det lod sig gøre. De førende mænd — ikke mindst de verdslige høvdinge i det

²² *Byskupa sögur*, udg. v. J. Helgason, I, hefte, København 1938, s. 111.

pågældende bispedømme — skulle nå til enighed om en kandidat; men det var ret udslagsgivende, at biskoppen for det andet bispedømme kunne gå ind for den pågældende. Dette foreløbige valg havde imidlertid ingen lov hjemmel før end Lögrétta havde 'kørit' det udpegede bispeemne. Og først derefter kunne han som electus rejse udenlands for at opnå kirkelig vielse. Der måtte således altid være forløbet mindst én altings-session mellem en biskops død og hans efterfølgers afrejse til ærkebiskoppen som lovligt valgt bispeemne. Stadierne i en islandsk biskops udnævnelse på denne tid kan med rimelighed sammenlignes med proceduren for et norsk kongevalg. Den islandske biskop blev først udpeget, derpå 'kørin' og til slut viet, og den norske konge blev valgt, 'tekinn' og kronet. Og det er let at overbevise sig om, at det i praksis er utænkeligt, at Brandr skulle have nået at blive 'kørin' og viet i løbet af én og samme sommer.

Siden Altinget i sommeren 999 skulle tinget først møde i hvad der svarer til den sidste uge af juni. Selve altings-sessionen varede i fjorten dage, altså en uge ind i juli måned, hvorefter man begyndte at forberede hjemrejsen.²³ Først ved den tid kunne Brandr skaffe sig skibslejlighed og få ordnet sin ret anselige 'farareyrir' beregnet på mindst et års ophold i udlandet. Siden henstod selve rejsen fra Island til Norge, som i hvert fald varede et par uger. To måneder til alt dette ville næppe være for megen tid. Brandr kan således muligvis være ankommet til Norge allerede i begyndelsen af september; men det ville selv i så fald være ret utænkeligt, at ærkebiskop Øystein skulle have fraveget gældende praksis og viet Brandr på sit glatte ansigt straks efter ankomsten fra Island.²⁴

²³ Se Aris *Íslendingabók*, udg. v. J. Benediktsson (1968), s. 15. — Den nye og senere mødetid for Altinget, som blev vedtaget i 998, blev første gang praktiseret i 999 og bevirkede da at kong Olafs udsending fandt Altinget midt i sit arbejde. Var dette indtruffet året før, ville Altinget derimod have været ved at slutte og folk ved at forberede hjemrejsen. Se herom Einarsdóttir, a. a., s. 77, 107, 126.

²⁴ Brandr Sæmundarson var den første islandske biskop viet i Norge. Den nærmest foregående bispevielse til Island var, da Klængur af Skálholt i 1152 blev viet i Lund af ærkebiskop Eskil. Dette peger næppe i retning af, at oprettelsen af en norsk kirkeprovins da skulle have ligget lige om hjørnet, en omstændighed der snarere synes at tale for året 1153 for det norske ærkebispesædes oprettelse end det nu foretrukne årstal 1152. — Efter oprettelsen af Nidaros kirkeprovins skulle Island tilhøre denne; men landet havde på grund af sin selvstændighed i begyndelsen en vis særstilling inden for ærkebispedømmet, ikke mindst takket være sit effektive lovgivningsapparat. Alligevel kom den norske konge snart til ad bagdøren at øve indflydelse på de islandske bispevielser. Den uafklarede regentsituation i Norge

Vel var Brandr præst og sikkert en meget lærd mand; men hans udnævnelse må først og fremmest betragtes som politisk. Han hørte til toppen inden for det islandske høvdingevælde, og det var den national-kirkelige politik, han stod som talsmand for igennem hele sin lange bispetid. Den sædvanlige fremgangsmåde ved en bispevielse var, at den ærkebiskop, som skulle vie en islandsk biskop, lod electus opholde sig hos sig i så pas lang tid, at han kunne forvise sig om, at bispeemnet var i besiddelse af tilstrækkelige kvalifikationer til at beklæde det høje embede, både hvad angik uddannelse og menneskelig egnethed. Det hurtigste forløb vi kender for en islandsk biskops opnåelse af vielse var, at den pågældende sejlede udenlands i den selvsamme sommer som han blev 'kørrinn' af Lögrétta, opholdt sig den følgende vinter hos sin ærkebiskop og blev viet det påfølgende forår, hvorefter han drog hjem til Island. Mindre end et år kunne der således næppe gå fra valget på en altingssession og til biskoppen efter sin vielse var hjemme igen og dermed kunne indtræde formelt i sit embede. Vi må således afvise den gængse tolkning af teksten i Hungrvaka, idet det på forhånd kan udelukkes, at Brandr Sæmundarson efter at være 'kørrinn' af Lögrétta i sommeren 1163 skulle være blevet viet til biskop i Norge i september samme sommer.

Den gængse tolkning af teksten i Hungrvaka beror på en manglende erkendelse af, at denne sagas forfatter ikke inden for den enkelte biskops embedsperiode opretholder det annalistiske princip om årsinddeling af beretningen, eller dog en systematisk angivelse af tidsforløbet mellem de skildrede begivenheder. Det ville sikkert have været ganske nemt for Hungrvakas forfatter at følge det annalistiske princip fuldtud, idet han tydeligvis var hjemmehørende i Skálholt og må have haft bispesædets arkiv til disposition. I stedet nøjes han med ved afslutningen af hver

netop i 1163 har næppe været fremmede for en lynhurtig vielse af biskop Brandr. Ydermere var Øystein i sine tidligste embedsår en nærmest fanatisk Gregorianer, og hans reformiver kan næppe formodes at have fundet en forkæmper i biskop Brandr. Både konge og ærkebiskop skulle i Norge give grønt lys for vielsen af et bispeemne, også fra Island. Manglede tilslutning fra den ene af de to instanser, kunne følgen blive som i tilfældet Þorlákr af Skálholt; dette usædvanligt højt kvalificerede bispeemne måtte vente i nogle år på sin vielse ude i Norge, fordi Erling skakkes godkendelse lod vente på sig. Alle disse nævnte forhold bevirkede, at forudsætningerne for en hurtig vielse af biskop Brandr ikke var til stede. Og hertil kom så den i dette år fuldstændig uoverskuelige situation inden for den internationale kirke som følge af paveskismaet.

enkelt biskops embedsperiode at bringe en opsummering af de vigtigste begivenheder indtrufne i løbet af denne.²⁵ Der er derfor ikke noget påfaldende i, at Hungrvakas forfatter i det ovenfor citerede afsnit ikke lader det træde frem, at der faktisk må være forløbet et års tid fra Brands overrækkelse af det af Skálholt-bispen udfærdigede brev til ærkebiskop Øystein og indtil vielsen af den kommende Hólar-bisp på den senere Mariemesse. Set fra Hungrvakas synspunkt handlede dette trods alt om Nordlandet.

Det er imidlertid så heldigt, at også Hólar bispedømme har efterladt sig en annal for denne periode. Den går under navnet Præstesagaen om Guðmundr Arason og menes med stor sikkerhed forfattet af abbed Lambkár. Denne annal har godt nok en noget utraditionel udformning, idet der som beretningsår er valgt Guðmunds leveår (indtil hans bispevielse), og årene er nummererede ved angivelse af hans alder, til forskel fra den gængse angivelse af kalenderår ved hjælp af påsketavlens bogstavsystem. Som følge af denne usædvanlige årsinddeling synes Lambkár's annáll at være blevet overset inden for forskningen.

Medens Skálholt bispedømmes historie haves bevaret i fortløbende bispesagaer til ind i 13. årh., findes Hólar bispedømmes historie kun skildret mere sporadisk. Efter afslutningen af sagaen om biskop Jón Ögmundsson er Guðmundr Arasons livssaga fra hans fødsel i 1161 og til hans død i 1237 den vigtigste kilde for Nordlandet — en kilde af usædvanlig karat af flere grunde. Lambkár har fulgt Guðmundr siden dennes præstevielse, og i Guðmunds tidligste bispeår synes Lambkár at have virket som skriver for den nye Hólar-biskop. I sin annal har Lambkár tydeligvis gengivet, hvad Guðmundr selv havde fortalt ham om sine egne oplevelser, og derudover har han benyttet bispearkivet på Hólar. Denne sidste kildegruppe mærkes især i Præstesagaens væld af oplysninger af officiel karakter, samt i øvrigt materiale der er selve beretningen uvedkommende.²⁶ Dette heterogene stof — uden nogen forbindelse med Guðmunds opvækst og præstegerning i Nordisland — viser utvetydigt hen til bispesædets kirkelige optegnelser af forskellig art, herunder annalistiske notater, der jo indgik i et højirkeligt embedes normale forretningsgang.²⁷

²⁵ Om Hungrvakas kronologiske opbygning se Einarsdóttir, a. a., s. 129 ff.

²⁶ Se Einarsdóttir, a. a., kap. 19: Saga og annal, samt Bilag IV om den kronologiske opbygning af Præstesagaen om Guðmundr Arason.

²⁷ Se Einarsdóttir, a. a., s. 324 f.

Forfatteren af Præstesagaen om Guðmundr Arason opbygger som nævnt en tidsskala under benyttelse af Guðmunds leveår. Efter Guðmunds bispevielse sker inddelingen dog i stedet ved angivelse af hans embedsår regnet ud fra vielsesdatoen, på samme måde som pavernes pontifikatsår. Udgangsåret for tidsskalaen i Præstesagaen er Guðmunds fødselsår angivet i den gerlandske tidsregning, hvortil svarer året 1161. Guðmundr var af en nordislandsk høvdingeslægt og nåede at blive døbt af Hólar-bispen Björn Gilsson inden dennes død 20. oktober 1162. Denne dato og dette år for biskop Björns død stemmer helt overens med hvad der anføres i Hungrvaka; men både datoen og året findes angivet ved hjælp af helt forskellige højtidsdage og tidsskalaer i den sydislandske bispekrønike og i Præstesagaen.

Fra Guðmunds andet leveår dækker hans livssaga tillige Brandr Sæmundarsons henimod fyrreårige bispetid. Ved Brands død udpegedes Guðmundr Arason til hans efterfølger, og efter Guðmunds tiltrædelse af sit embede som biskop i Hólar fortsætter hans saga som en annalistisk ordnet bispekrønike.

I Præstesagaen fortælles om den dramatiske altings-session, hvorunder Brandr skulle have sit valg til biskop sanktioneret. Det hedder i sagaen, at i dette år blev der kæmpet med stenkast i Lögrétta, hvoraf kom den folkelige tidsbetegnelse 'grjótflaugarsumar'. Guðmunds farfader, goden Þorgeirr Hallason var med til at genoprette ro og orden på Altinget, og i et forsøg på at få Lögrétta til at fungere var der forslag fremme om at forlænge denne sommers altings-session. I den folkelige tidsregning fik den nævnte sommer også betegnelsen 'Lögréttubardagasumar'. Brands 'kosning' til biskop er således særdeles vel fikseret tidsmæssigt til en bestemt altings-session.²⁸ Ifølge tidsskalaen i Lambkárs annáll var det i året 1163 at Brandr blev 'kosinn' og rejste til Norge, og der forløb to år herefter indtil biskoppen vendte hjem til Island i 1165.²⁹ Hólar-bispe-sædets egne oplysninger præciserer således en i kronologisk henseende mindre entydlig tekst fra Skálholt bispedømme.

Det er i denne forbindelse interessant at lægge mærke til, at de islandske annaler anfører 1163 som Brands vielsesår, idet dog Lögmans annáll og Oddverja annáll har 1164.³⁰ Her må Lögmans annáll være

²⁸ Se *Sturlunga saga* I, udg. v. J. Jóhannesson (1946), s. 119 f.

²⁹ Se Einarsdóttir, a. a., s. 331 (Bilag IV).

³⁰ *Islandske Annaler*, a. udg., s. 21, 60, 116, 322, 475, 253, og *Flateyjarbók* IV, a. udg., s. 303.

udslaggivende i forhold til de øvrige annaier. Den er skrevet af Einarr Hafliðason, Hólar-bispedædens officialis gennem en meget lang årrække i første halvdel af 14. årh. Han bygger således på bispearkivet i lighed med abbed Lambkárr.

De øvrige islandske annaler har øjensynlig bygget på den hæderkronede Hungrvaka, hvoraf de har ment at kunne udlæse dateringen af Brands vielse til året 1163 — i lighed med historikerne op mod vor tid, der er blevet stående ved denne helt urealistiske datering, også som følge af en filologisk fejlagtig tolkning af Heimskringlas meddelelse om biskop Brandr i forbindelse med Magnus Erlingssons kroning i Bergen.

Den sproglige tolkning af teksten i Heimskringla angående Brandr har været den, at han dels var tilstede på kroningsmødet i Bergen og desuden at han allerede da var bispeviet. Snorris ord er som følger: 'Þar var ok Brandr byskup, er þá var vígðr til Íslands'. Selv så kyndige filologer som B. Aðalbjarnarson og K. Helle har godtaget den rådende oversættelse.³¹ Det forekommer mig imidlertid, at Snorris ord 'var' — når det skal oversættes til et skandinavisk sprog — betyder 'blev', altså at Brandr da *blev* viet, og ikke at han da *var* viet. Sproglige paralleller hertil på islandsk (norrønt) er så utallige, at det næppe er nødvendigt at fremdrage sådanne. Blot skal det anføres, at når en biskop red til Altinget og dér blev valgt af Lögrétta, så hedder det, at han 'var kosinn til biskups' på den pågældende altings-session.³² Mindre problematisk ville det have været at oversætte den omhandlede passus i Heimskringla til engelsk, hvor brugen af 'was' svarer til det islandske 'var', således at det ville hedde: 'Brandr was consecrated bishop', hvilket f. eks. på dansk netop ville betyde, at Brandr blev viet til biskop.

Brandr kom til Bergen som biskopsemne, men rejste derfra som viet

³¹ Se Aðalbjarnarson i indledningen til *Heimskringla* III, s. lxxiv og side 395 med note 2; se også Helle, a. a., s. 119. Begge forskere lader den gængse tolkning af teksten i Heimskringla få afgørende betydning i deres opfattelse af tidspunktet for Magnus' kongevielse.

³² I Præstesagaen om Guðmundr Arason hedder det netop om Brandr, at i den sommer da der havde været kæmpet i Lögrétta 'var kosinn til biskups Brandr Sæmundarson'. (*Sturlunga saga* I, a. udg., s. 122). Et ganske tilsvarende eksempel kan hentes fra Hungrvaka (*Byskupa sögur*, a. udg., s. 103): 'En eptir þat var kørinn til byskups at Hólum Björn Gilsson, ok fór hann útan með bréfum Magnúss byskups til Áskels erkibyskups, ok var Björn vígðr til byskups næsta dag eptir krossmessu . . .'. — Om brugen af 'var' synonymt med 'varð' (= blev) i forbindelser som den her omhandlede se under 'vera' i Fritznors ordbog III, s. 909.

biskop. Den lidet kirkeligt interesserede Snorri hænger sig ikke i, at Brandr ved mødets begyndelse var electus, og ligeså ved selve kronings-handlingen den 10. august,³³ medens han selv først blev viet omkring fire uger senere den 8. september. At kroningen kom først, var helt naturligt, idet den symboliserede en bestemt linje, især kirkepolitisk, men også udenrigspolitisk. Med sin kroningsed havde kong Magnus sikret den norske kirkeprovins for pave Alexander III.³⁴ En sådan tilkendegivelse var i den daværende situation langtfra oplagt, navnlig ikke når det tages i betragtning hvorledes kong Håkon hærdebred kun ganske få år forinden med støtte af den senere ærkebiskop Absalon havde været tilhænger af Alexanders modstander, pave Victor IV.³⁵

Da Brandr stod over for at skulle vies, var pave Alexander landflygtig i Nordfrankrig, medens pave Victor sad i Rom og havde den tyske kejsermagt bag sig og følgelig også Danmark. På netop dette tidspunkt stod kun Frankrig og England bag Alexander, som havde viet Øystein til overhoved for den norske kirkeprovins. Den egentlige magthaver i Norge, Erling skakkes kirkepolitiske stillingtagen i disse år kunne indirekte få stor betydning for Brands bispevielse. At blive viet af en repræsentant for en eventuelt uretmæssig pave kunne føre til, at vielsen måtte gøres om, hvilket vi har eksempel på fra Danmark.³⁶ Havde Erling valgt at holde sig til den danske kong Valdemar på dette tidspunkt, kunne det have fået sådanne kirkepolitiske følger. Men Brandr var heldig i to henseender, dels fordi Øystein fik et samarbejde i stand med Erling skakke omkring Olafskulten, og dels fordi Øysteins pave Alexander snart efter påny vandt anerkendelse som romerkirkens overhoved, blandt andet som følge af pave Victors død.

Fra to tilstedeværende hjemmelmænd er Snorri bekendt med, at Magnus Erlingsson blev kronet den selvsamme sommer som Brandr Sæmundarson blev viet til biskop. Det er således co-dateringen med Hólar-bispens vielse som skaffer os en vandtæt datering af Nordens

³³ I en kommende artikel giver jeg kronologiske beviser for, at denne dato er Magnus Erlingssons kroningsdag.

³⁴ I kroningseden sværger Erling skakke sammen med tolv lændermænd på kong Magnus' vegne lydighed mod pave Alexander. Se nærmere herom Vandvik, *Latinske dokument*, s. 62 f., og *Heimskringla* III, a. udg., s. 398.

³⁵ Se herom Johnsen, a. a., s. 59–80.

³⁶ Se M. Gelting, *Kansleren Radulfs to bispevielser. En undersøgelse af Saxos skildring af ærkebisper- og pavestriden 1159–1162*, (D)HT Bd. 80 (1980), s. 325–336. — Først i 1166 anerkendte Danmark formelt pave Alexander.

første kongekroning. Ganske vist var kroningen en overmåde vigtig faktor for Magnus' og hans faders magtstilling i Norge; men i kronologisk henseende kan den slet ikke sidestilles med en biskops vielse. Kroningen af kong Magnus betegnede ingenlunde indledningen til hans regeringsperiode; denne regnedes fra den første gang han fik tildømt en landsdel af riget som dens konge, hvilket skete i Bergen i 1161. En biskops embedsperiode regnedes derimod netop fra hans vielse, og hans bispeår fungerede som kronologisk ramme i lighed med pavens pontifikatsår.³⁷ Året og datoen for de enkelte bispevielser danner knudepunkterne i en tidsskala for det pågældende bispedømme — i Brands tilfælde for en usædvanlig lang periode fra 8. september 1164 til 6. august 1201.

4. SNORRIS DATERING AF MAGNUS' KRONING

I kapitel 21 og 22 af Magnus Erlingssons saga i Heimskringla fortæller Snorri om kroningen. Han indleder beretningen med, at Erling skakke opholdt sig i Tunsberg i foråret; men da det blev sommer drog han nordpå til Bergen. Her fandtes da mange mennesker samlet, således legaten Stephanus fra Rom, ærkebiskop Øystein og mange andre indenlandske biskopper. Til stede var også biskop Brandr Sæmundarson, som da blev viet til Island. Også Jón Loftsson, dattersøn af kong Magnus barfod var til stede, og da havde Magnus Erlingsson og Jóns øvrige slægtninge på mødrene side inden for den kongelige familie offentligt erklæret deres slægtsmæssige forbindelse med Oddaverjar-goden.³⁸

Det træder således frem i Heimskringla, at Oddaverjar-slægtens førende skikkelser, Jón og Brandr — to af Islands mest indflydelsesrige mænd i over en menneskealder — overværede Magnus Erlingssons kroning i Bergen.³⁹ Antagelig har Jón Loftsson ledsaget sin slægtning på

³⁷ Se nærmere herom Einarsdóttir, a. a., s. 129–133 og 146–149.

³⁸ *Heimskringla* III, a. udg., s. 395 ff.

³⁹ Brands og Jóns fædre var 'þremeningar', se slægtstavle nr. 3 og nr. 35 i *Sturlunga saga* II, a. udg. Brandr Sæmundarson var som biskop et fremtrædende medlem af Lögrétta i henved fyrré år, og var sammen med Jón Loftsson impliceret i de fleste større sager i det offentlige liv. De to var de virkeligfredsbærende elementer i fristaten i sidste halvdel af det 12. årh. Om Brandr se især de to indledende sagaer i Sturlungasamlingen — Sturlu saga omhandlende Snorris fader, og Præstesagaen om Guðmundr Arason omhandlende Brands efterfølger som biskop på Hólar (*Sturlunga saga* I, s. 63–159). — Af forordet til Sturlungasamlingen (a. udg., s. 115) ses, hvorledes bispernes embedsperioder for Sturlunga-

dennes vielsesrejse til Norge, hvor Jón var vokset op og var godt kendt med forholdene.⁴⁰ For Brandr må det have været en stor støtte at have netop Jón med sig, idet denne og moderen til den nye konge af Norge var søskendebørn. — Snorri havde et nært forhold til både Jón og Brandr, og han var vokset op hos Jón i Oddi. Snorri var knap tyve år gammel, da fosterfaderen døde, og Brandr døde få år senere i 1201. Biskop Brandr var særdeles aktiv i fristatens politiske liv og var med til at bringe den mægling i stand, som netop besegledes med, at den tre-årige Snorri blev fostersøn af Oddaverjar-slægtens gode. Til bestyrkelse af Heimskringlas kildeværdi angående beretningen om kroningen er det et sjældent træk, at Snorri som hjemmelsmænd blandt de tilstedeværende på kroningsmødet kunne trække på repræsentanter både for den kirkelige og den verdslige lejr.

Når det gælder kildernes tidsmæssige oplysninger i almindelighed, må det første spørgsmål være, om vi af en sådan oplysning kan udlede en entydig datering af den pågældende begivenhed, medens det næste skridt må være at se, om vi muligvis kan efterprøve dateringen rigtighed. I tilfældet Magnus Erlingssons kroning giver Snorri os i Heimskringla en klar og entydig tidsmæssig fiksering heraf til sommeren 1164. Vi kan også opfylde det andet krav ved hjælp af co-dateringen med Hólar-bispens vielse, idet vi ved, at kroningen af kong Magnus og vielsen af biskop Brandr fandt sted den selvsamme sommer. Og eftersom dateringen af bispevielsen er sikker, har vi opnået fuldt bevis for, at Magnus Erlingssons første og antagelig eneste kroning fandt sted i året 1164.

*Trongårdsparken 67
2800 Lyngby
Danmark*

samlingens kompilator omkring 1300 spiller rollen som kronologiske milepæle for fristaten i mangel af et overhoved for denne, og dertil hørende regeringsperioder til kronologisk indordning af fortællingen. Se nærmere herom i kapitlet om tidskala i Einarsdóttir, a. a., s. 143–162.

⁴⁰ Jón Loftsson var omkring fyrré år gammel ved kroningen og havde da kort forinden overtaget slægtens godord og hovedsæde i Oddi. Om Jón se F. Paasches artikel i *Norsk biografisk leksikon* II, s. 105 f.